

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA İNNOVASIYA FƏALLIĞININ MÜASİR İSTİQAMƏTLƏRİ

Möhübbət Hüseynov

Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: mohubbathuseynov@mail.ru

Xülasə. Məqalədə aqrar sahədə innovasiya fəaliyyətinin əsas istiqamətləri tədqiq olunur. Buradahəmin məsələyə dair müxtəlif elmi yanaşmalar təhlil olunur, və bundan irəli gələrək aqrar-sənaye kompleksində innovasiyaların təsnifatlaşdırılması, aqrar müəssisələrin innovasiya fəaliyyət növlərinə görə bölgüsü, innovasiya texnoloji fəallığın yüksəlməsi prosesinə əngəl törədən amillərin bir birinə təsir səviyyəsi və s. kimi məsələlər tədqiq olunur. sonunda müəllifin elmi nəticələri və tövsiyələri əks olunub.

Açar sözlər: aqrar sahə, aqrar-sənaye kompleksi, innovasiyalar, təsnifatlaşdırma, texnologiyalar.

MODERN TRENDS IN INNOVATION IN AGRICULTURE

M.M. Huseynov

Azerbaijan Cooperation University, Baku, Azerbaijan

Abstract. In the paper the main directions of innovative activity in the agrarian sphere are investigated. Here various approaches to this problem proceeding from which the author carries out classification of innovations in an agrarian and industrial complex are analyzed, investigates distribution of the agrarian enterprises for types of innovative activity, mutual influence of the factors influencing growth of innovative and technological activity, etc.

Keywords: agrarian sphere, agrarian and industrial complex, innovations, classification, technologies.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБЛАСТИ ИННОВАЦИЙ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

М.М. Гусейнов

Азербайджанский Университет Кооперации, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье исследуются основные направления инновационной деятельности в аграрной сфере. Здесь анализируются различные подходы к данной проблеме, исходя из которых автор проводит классификацию инноваций в аграрно-промышленном комплексе, исследует распределение аграрных предприятий по видам инновационной деятельности, взаимное воздействие факторов, влияющих на рост инновационной и технологической активности и т.д.

Ключевые слова: аграрная сфера, аграрно-промышленный комплекс, инновации, классификация, технологии.

---

1. Giriş

Aqrar istehsal sahəsində müasir sosial bazar təsisatları sahələr üzrə innovasiya sisteminin yaradılmasını zəruri edir və bununla da texniki-texnoloji və təşkilati-iqtisadi baxımdan yeniliklərin tətbiq olunması prosesi fəallaşaraq, iqtisadi səmərə yüksəlir. Ölkədə qeyri-neft sektorunun üzvü tərkib hissəsini kənd təsərrüfatı təşkil edir. Son 10 ildə Azərbaycanda həyata keçirilən genişmiqyaslı aqrar islahatlar nəticəsində kənd təsərrüfatının dinamik inkişafı üçün münbit şərait yaradılmışdır. Məhz kənd təsərrüfatının inkişafına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi, sahə üzrə strateji hədəflərin və institusional dəyişikliklərin

müəyyən edilməsi həmin sahənin keyfiyyətə yeni mərhələyə keçməsinin təməlini qoymuşdur. Ölkə əhalisinin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, aqrar emal müəssisələrinin ixrac potensialının artırılması məqsədilə iri fermer təsərrüfatları yaradılır, aqroparkların təşkilinə və inkişafına xüsusi diqqət yetirilir.

2. Aqrar sahədə innovasiyaların təsnifatlaşdırılması

İlk növbədə onu qeyd etmək yerinə düşər ki, aqrar sahədə innovasiyaları tiplərinə görə aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

- Seleksiya-genetik;
- İstehsal-texnoloji;
- Təşkilati-idarəetmə;
- Sosial-iqtisadi.

Həmin tiplərin əhatə dairəsi 1saylı cədvəldə əks etdirilmişdir. Bizim fikrimizcə, respublikada kənd təsərrüfatının innovativ inkişafının müasir durumu kontekstində istehsal-texnoloji və təşkilati idarəetmə tipinə üstünlük verilməsi nəticə etibarilə digər innovasiya tiplərinin tətbiqinə də imkan yaratmış olacaqdır. Belə ki, kənd təsərrüfatı bitkilərinin yeni texnologiyalar əsasında becərilməsi, maldarlıq və əkinçilik üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış idarəetmə sisteminin yaradılması, xəstəliyə və ziyanvericiliyə qarşı davamlı bitkilərin yetişdirilməsi, texniki xidmət üzrə mütərəqqi formaların tətbiqi, aqrar sahədə inteqrasiya olunan strukturun formalaşdırılması, quşların və heyvanların yeni növləri, eləcə də cinslərinin sayının artırılması, yeni növ gübrələrdən istifadə, əkinçilikdə bioloji və ekoloji sistemlərin tətbiqi, innovasiyaların marketinqi və sair məsələlər cari dövrdə və yaxın gələcəkdə öz həllini tapmalıdır. Bütün hallarda innovasiyaların inkişafında mütərəqqi forma və mexanizmlərdən istifadəyə üstünlük verilməlidir. Həmin problemlərin həlli aqrar sahədə innovasiyaların sosial-iqtisadi tipinin elementlərinin geniş tətbiqinə də imkan vermiş olacaqdır. Bu zaman əsas diqqət - aqrar sahənin ixtisaslı kadrlarla təminatına, kənd zəhmətkeşlərinin iş şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, onların tibbi, təhsil və mədəniyyət problemlərinin həllinə, işçilərin əmək və istirahət şəraiti üçün ekoloji mühitin təmin edilməsinə və digər motivləşdirici tədbirlərin icrasına yönəldilməlidir.

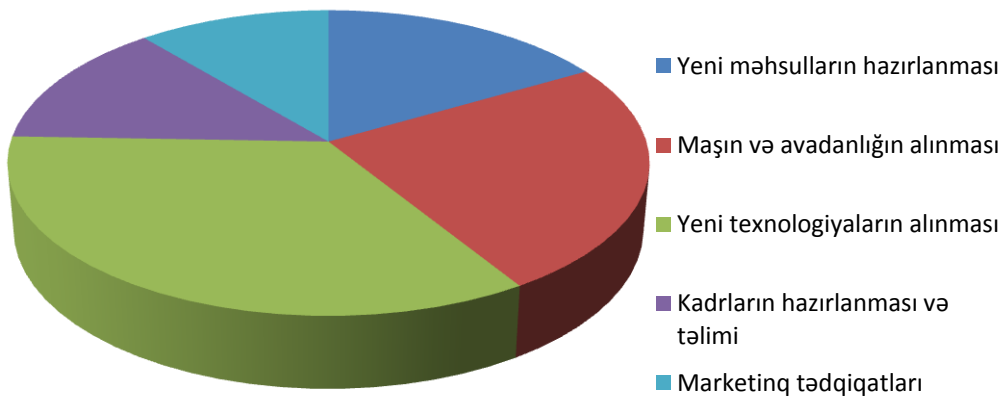
Qeyd etmək lazımdır ki, bazarın strateji vəzifə və tələblərinə uyğun olaraq innovasiya texnologiyalarının mənimsənilməsində nəzəri və praktiki baxımdan xeyli təcrübə toplanılmışdır. Lakin digər tərəfdən də qeyd etmək yerinə düşərdi ki, yeni biliklərin, texnologiya və üsulların istifadə olunması, informasiyaların düzgünlüyünün əlavə olaraq praktikada yoxlanılması imkanları aşağı səviyyədədir. Belə bir şəraitdə müvafiq investisiya dəstəyinin yoxluğu özünü büruzə verir. Aqrar-sənaye kompleksində innovasiyaların tətbiqi imkanlarının reallaşdırılmasında risklər artır və innovasiya texnologiyaları istehlakçıları həmin texnologiyaların istifadə olunması ilə iqtisadi səmərəliliyə nail olunması imkanına şübhə ilə yanaşmağa vadar edir [1].

Cədvəl 1. Aqrar sahədə innovasiyaların tiplərinin təsnifatı

Seleksiya-genetik	İstehsal-texnoloji	Təşkilati idarəetmə	Sosial-iqtisadi
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kənd təsərrüfatı bitkilərinin yeni hibritləri və sortları; ✓ Quşların və heyvanların yeni növləri və cinsləri; ✓ Xəstəliyə və ziyanvericilərə qarşı davamlı və ətraf mühitə amilinə mənfi təsir etməyən bitkilərin yetişdirilməsi 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Yeni texnikadan istifadə; ✓ Kənd təsərrüfatı bitkilərinin yeni texnologiyalar əsasında becərilməsi; ✓ Maldarlıq və əkinçilik üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış sistem; ✓ Yeni növ gübrələr və onların sistemləri; ✓ Bitkilərin müdafiəsinin yeni vasitələri; ✓ Əkinçiliyin bioloji və ekoloji sistemləri; ✓ Ərzaq məhsullarının istehsal və saxlanması üzrə ehtiyatlara qənaətə dair yeni texnologiyalar 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Aqrar sahədə kooperasiya və inteqrasiya olunan strukturun formalaşdırılması; ✓ Texniki xidmət üzrə yeni formalar; ✓ Əməyin təşkili və motivləşdirilməsi üzrə yeni formalar; ✓ İnnovasiyaların marketinqi; ✓ İnnovasiya fəaliyyəti və elmi-texniki sferada innovasiya-məsləhət sisteminin yaradılması; ✓ Qərarların işlənilib hazırlanması üzrə yeni konsepsiya və metodlar; ✓ İnnovativ inkişafın mütərəqqi forma və mexanizmləri 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Aqrar sahənin elmi-texniki təminatının kadr sisteminin formalaşdırılması; ✓ Kənd zəhmətkeşlərinin iş şəraitinin yaxşılaşdırılması, tibbi, təhsil və mədəniyyət problemlərinin həlli; ✓ Ətraf mühitin qorunması və təhlükəsizliyi; ✓ Əhəlinin əmək və istirahət şəraiti üçün münbit ekoloji mühitin təmin edilməsi

*) Mövzuya dair mövcud ədəbiyyatların ümumiləşdirilməsi əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının aqrar müəssisələrində innovasiya fəallığı ilə əlaqədar aparılan müşahidələr (bax şəkil 1) göstərdi ki, 2000-2016-cı illərdə tədqiqatlar dövründə innovasiya fəallığı yüksək olan müəssisələrin fəaliyyətləri yeni maşın, texnologiya və avadanlıqların əldə olunmasına yönəlmişdi.

Şəkil 1. Aqrar müəssisələrin innovasiya fəaliyyətinin növlərinə görə bölgüsü (2000-2016-cı illərdə) [3].

Həmin illərdə aqrar müəssisələrin ancaq 10%-i innovasiya-texnoloji fəaliyyətlə və daha çox regionlarda məşğul idilər: Müəssisələrin 54%-i aqrar məhsulların reallaşdırılması üçün bazarlar axtarırdılar; istehsalın texnologiyasının dəyişdirilməsi ilə -28%; Elmi-Tədqiqat Konstruktor Layihələrinə çəkilən xərclərin artırılması sözügedən müəssisələrin 18%-ndə müşahidə olunmuşdur.

Aqrar sektorun bitkiçilik bölməsində texnoloji ehtiyatların mahiyyəti və strukturu haqqında elmi cəhətdən əsaslandırılmış təsəvvürlərin formalaşdırılması onların səmərəli idarə olunmasında, aqrar müəssisələrin rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəlməsinə səbəb olur.

Azərbaycanın aqrar istehsal sahəsində innovasiya-texnoloji proseslərin inkişaf etdirilməsi şəraiti tədqiq olunarkən bir biri ilə əlaqədar olan amillərin səviyyəsi, daha doğrusu innovasiya texnoloji proseslərin fəallaşması və sağlamlaşmasına təsir göstərən amillər öyrənilmişdir (bax cədvəl 2).

Cədvəl 2. İnnovasiya texnoloji fəallığın yüksəlməsi prosesinə əngəl törədən amillərin bir birinə təsir səviyyəsi [2].

Amillər	Rəqəmi müddət					
	2009	2010	2011	2012	2013	2016
Maliyyə vəsaitlərinin olmaması	1	1	3	3	3	3
Dövlətin maliyyə yardımının zəifliyi	2	2	2	2	2	3
Yeniliklərin tətbiq olunmasının bəha olunması	4	3	1	1	1	2
Yeni məhsullara tələbin aşağı olması	3	6	6	7	8	
Aqrar müəssisələrin innovasiya potensialının aşağı olması	6	4	4	5	4	5
Yüksək iqtisadi risk	8	5	5	4	6	7
Kənd təsərrüfatında yeniliklərin maliyyə rentabelliği	5	7	7	6	5	6
İnnovasiya infrastrukturunun zəif inkişaf etməsi	7	9	9	9	7	8
Peşəkar personalın qıtlığı	8	2	6	9	9	9
İstehsal texnologiyasına görə yeniliklərin tətbiq olunmasına tələbatın olmaması	10	11	11	10	9	11
Kənd təsərrüfatı texnologiyaları bazarının zəif inkişaf etməsi	12	12	10	11	12	13

Hər hansı bir ölkənin ümumdünya inkişaf prosesindəki yeri bir sıra amillərlə müəyyənləşdirilir. Həmin faktorlar qismində cəmiyyətin yenilikləri qəbul etməsi, yüksək innovasiya fəallığının yaradılması qabiliyyəti, informasiya məkanı potensialı, yeni texnoloji ukladların əsas elmi-istehsal sisteminin formalaşdırılması qabiliyyətləri başa düşülə bilər.

Göründüyü kimi, aqrar sektorda MİS-lər inovasiya fəaliyyətinin düzxətli modelindən daha geniş məzmun daşıyır. Burada yeni bilik-inovasiya silsiləsinin (elmi araşdırmaları) sadəcə başlanğıc mərhələsi olmayıb, onun həm də permanent elementi kimi də diqqəti cəlb edir. Yəni yeniliklər təkcə inovasiya silsiləsinin ilkin mərhələsində deyil, eyni zamanda inovasiya fəaliyyətinin istənilən mərhələsində yarana bilər. Texnoloji inkişafın və bazar tələblərinə müvafiq yeniliklərin yaranması zəncirvari olaraq, bütün inovasiya silsiləsində davamlı xarakter daşıyır. Bilik postindustrial inkişaf modelində düzxətli element olmaqdan çıxır. Bu gün korporasiyalar inovasiya tərəqqisinin sistemli-inteqrasiyasının şəbəkə modelindən istifadə edirlər. Burada yeni biliklərin problemlərin yaranması və həlli ilə əlaqədar eyni vaxtda onların əldə olunmasına imkan yaranır. Bütün bunlar isə o deməkdir ki, mahiyyət və prinsip etibarlı ilə yeni biliklər hər mərhələdə inovasiya bonuslarının (renta) əldə olunmasına imkan yaradır. Məsələn, yeni əmtəələrin (texnologiyaların, xidmətlərin) hazırlanması ərəfəsində, yeniliklərin marketinq siyasətində tətbiqi effektləri, reklam kompaniyaları, istehlakçılara olan münasibətdə ticarət markasının idarə olunması innovasiya rentalarının gözləniləndən daha çox olmasına gətirib çıxara bilər.

İnnovasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi missiyanın şərhində müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Son nəticədə sözügedən missiyaya aşağıdakılar daxildir. Missiya və ümumi mənzərə innovasiya tədbirlərinin mövcud və arzu edilən parametr və xüsusiyyətlərinin təsvir olunmasına imkan yaradır. Qeyd edilən missiyanın geniş və dar çərçivələrdə mənası təklif olunur. Birinci halda missiya- müəssisənin mövcud olmasının fəlsəfi yanaşmasının şərhidir, bu zaman innovasiya tədbirlərinin digər bənzər tədbirlərdən fərqləri özünü büruzə verir.

Missiya innovasiya tədbirlərinin strateji ssenarisində müəyyən yer tutaraq yerinə yetirilən innovasiya tədbirlərində deklerativ təlimatların və yaxud xüsusi sənədin hazırlanmasına xidmət edir.

Göstərilən sxemdə ssenarinin reallaşdırılmasında missiyanın funksiyası ondan ibarətdir ki, innovasiya tədbirləri iqtisadi sistemdə strateji məqsədlərə doğru daxili və xarici aləmlərlə razılıq və ümumi harmoniya, tarazlıq şəraitində reallaşdırılır.

İnnovasiya prosesinin təşkili haqqında qeyd edilən alimlərin fikirlərini ümumiləşdirərkən belə qənaətə gəlmək olar ki, onların yanaşmalarında təşkilat məsələlərinə üstünlük verilmişdir. Lakin innovasiyanın təşkili və idarə edilməsi, prosesi, onun dinamikliyinin və səmərəliliyinin təmin edilməsi digər iqtisadi, sosial, hüquqi beynəlxalq, informasiya-kommunikasiya, fəaliyyətin təşkili formaları aspektlərini də nəzərə almağı təkidlə tələb edir. Bu baxımdan T.N.Əliyevin yanaşması maraqlıdır. Fikirləri ilə razı olduğumuz həmin alimin yanaşmasına görə, innovasiyaların təşkili və idarə edilməsi prosesi daha geniş aspektləri özündə əks etdirir. Həmin aspektlərə aşağıdakılar aid edilmişdir:

- ✓ Normativ-hüquqi;
- ✓ Təşkilati;
- ✓ İqtisadi və sosial;

- ✓ Elmi-texniki və texnoloji;
- ✓ İnformasiya-kommunikasiya;
- ✓ Beynəlxalq və sairə.

Qeyd edilən hər bir aspekt öz növbəsində çoxsaylı alt-sistemləri (aspektləri) əhatə edir [4, s.27-29].

Bizim fikrimizcə, aqrar sfera üçün innovasiya prosesinin elmi-texniki-texnoloji, təşkilati və beynəlxalq aspektləri daha çox xarakterikdir.

Hesab edirik ki, ölkəmizdə yeni aqrar-emal sektoru yenidən formalaşmalı, mövcud emal müəssisələrində ƏİF-in yeniləşməsi üçün yeni texnika və texnologiyanın, texnoloji reqlamentin, keyfiyyət menecmentinin tətbiqinə daha geniş yer verilməlidir. Təşkilati aspekt kontekstində respublikanın regionlarında aqroparkların, biznes-inkubatorların şəbəkəsinin genişləndirilməsi: fərdi fermer təsərrüfatlarının vahid məqsəd ətrafında cəmləşdirilməsinə, torpaq paylarından səmərəli istifadə olunmasına, istehsal edilən məhsulların itkisiz yığılması, daşınması, saxlanması, satışı, fermerlərin maddi maraqlarının ödənilməsi baxımından faydalı olacaqdır.

Aqrar sahənin davamlı inkişafının təmin olunmasında yüksək texnologiyalar və innovasiya amillərinin rolunu qeyd edən prof. İ.H.Aliyev və dos. İ.Q.Soltanlı haqlı olaraq qeyd edirlər ki, aqrar iqtisadiyyatın hərtərəfli intensivləşdirilməsinin zəruriliyini şərtləşdirən qanunauyğunluqlardan biri – elmi-innovasiya amili əsasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının artımı və səmərəliliyinin təmin edilməsidir [5, s. 401]. Fikrimizcə, həmin müəddəalar kənd təsərrüfatının inkişafı üzrə strateji yol xəritəsinin prioritetləri ilə uzlaşır və qarşıdakı illər ərzində məhz innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi ekoloji təmiz qida məhsullarının istehsalına və hazırlanmasına təminat yarada bilər.

Nəticə. İnnovasiya prosesinin təşkili, idarə edilməsi və inkişafı üçün fikirləri ümumiləşdirilən alimlərin tövsiyələri də nəzərə alınmaqla aşağıdakı prioritetlərə üstünlük verilməsi məqsədə uyğun olardı:

- ✓ Aqrar sahənin inkişafı üzrə regional və bələdiyyə innovasiya proqramlarının işlənilməsi;
- ✓ ASK innovasiya əsasında təşkilati-iqtisadi mexanizminin formalaşdırılması;
- ✓ Sahə institutlarının innovasiya üzrə tövsiyələrinin, hazırladıqları yeni sort bitkilərin real təcrübədə sınaqdan keçirilməsi və istehsalının təşkili;
- ✓ Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emalı və saxlanması prosesində enerji və resurs qənaətedici texnologiyalarından geniş istifadə;
- ✓ Aqrar sfera üzrə işlənən elmi tədqiqatların kommersiyalaşdırılması hesabına elmi-tədqiqat təşkilatlarının innovasiya aktivliyinin yüksəldilməsi;
- ✓ İnnovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsində dövlət təşkilatlarının rolunun gücləndirilməsi;
- ✓ İnnovasiya fəaliyyəti üzrə ixtisaslı kadrların hazırlanması üzrə mövcud sistemin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə respublikasının ali məktəblərində, eləcə də xarici

universitetlərdə innovasiya ixtisasları üzrə kadr hazırlığının təşkili, eləcə də aqrar sahədə peşə təhsilinin inkişaf etdirilməsi;

- ✓ Üzvü kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının inkişafı;
- ✓ ASK-da innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsinə təminat yaradan infrastrukturun və informasiya-kommunikasiya sisteminin yaradılması;
- ✓ Baytarlıq və fito-sanitar xidmətləri üzrə laboratoriyaların modernləşdirilməsi;
- ✓ Özəl baytarlıq şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi;
- ✓ Süni mayalandırma və embrion köçürmə metodlarından istifadənin genişləndirilməsi.

Ədəbiyyat

1. Verdiyev Ə.Ç., Qarayev İ.Ş. (2000), Aqrar bazarın formalaşmasının iqtisadi problemləri. Bakı, Şirvanəşr, 258 s.
2. Əliyev T.N., Abbasov İ.M. (2018), Qeyri-neft sənayesinin iqtisadiyyatı. Bakı, BBU, 267s.
3. Горин В.Я. (2004), Управление агропромышленным производством (теория и практика). Белгород: Крестьянское дело, 376 с.
4. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı – https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/education_2017.zip
5. Əliyev T.N., Babayev L.B. (2013), Regional innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi. Bakı, “Elm və təhsil”, 272 s.
6. Aliyev İ.H., Soltanlı İ.Q. (2017), Aqrar sahənin modernləşməsi və rəqabət qabiliyyətinin təmin olunması problemləri. Bakı, “Avropa”, 428 s.